

El sesquilingüisme cooperatiu com a estratègia de comunicació pacífica. Un estudi a partir de l'experiència de joves pacifistes

*Cooperative sesquilingualism as a peaceful communication strategy.
A study based on the experience of young pacifists*

Violeta CABALLERO CABALLERO
Instituto de la Paz y los Conflictos
Universitat de Granada

Data de recepció: 14 de febrer de 2024

Data d'acceptació: 13 de juny de 2024

RESUM

L'objecte d'estudi d'aquesta recerca són les pràctiques sociolingüístiques d'un grup de joves amb diferents perfils lingüísticoterritorials (monolingües, bilingües de Catalunya i bilingües de València). La investigació es desenvolupa durant una activitat formativa organitzada pel Centre Delàs d'Estudis per la Pau sobre cultura de pau i desarmament global. Partint de la base que totes les assistents es consideraven «pacifistes» en més o menys grau, el nostre objectiu principal ha estat descriure les estratègies de comunicació d'aquestes joves. Aquesta recerca és de caràcter interdisciplinari, ja que utilitza el marc teòric de la sociolingüística i els estudis per la pau. La metodologia de recerca és qualitativa i, com a sistema de recollida de dades, s'ha emprat l'observació participant. Com a resultat d'això, es va trobar que hi havia tres estratègies de comunicació: 1) el canvi total i durador de codi, 2) el canvi total i momentani de codi i 3) el canvi parcial de codi o sesquilingüisme cooperatiu. Tot i que es van reproduir certes normes socials en l'ús lingüístic a favor del grup monolingüe, a l'activitat es va observar una certa inclinació per la tercera estratègia. També es va determinar que existeix una relació estreta entre el sesquilingüisme cooperatiu i la cultura de pau, principalment, per dues raons; en primer lloc, aquesta és l'única de les estratègies de comunicació en què les dues parlants han de tenir un rol actiu en la conversa, i, en segon lloc, els parlants bilingües no han d'abandonar la seva llengua de preferència en detriment d'una altra.

PARAULES CLAU: sesquilingüisme cooperatiu, cultura de pau, estratègies de comunicació, pacifisme, observació participant.

ABSTRACT

This research focuses on the sociolinguistic practices of a group of young people with different linguistic-territorial profiles (monolinguals, bilinguals from Catalonia and bilinguals from Valencia). The research was carried out in the course of a training activity organized by

CORRESPONDÈNCIA: Violeta Caballero Caballero. Universidad de Granada. Instituto de la Paz y los Conflictos. Edificio de Documentación Científica. Calle Rector López Argüeta, s/n. 18001 Granada (España). A/e: vcaballero99@correo.ugr.es. Núm. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1293-202X>.

Centre Delàs d'Estudis per la Pau on peace culture and global disarmament. Taking into account that all the attendees considered themselves “pacifists” to a greater or lesser degree, our main objective has been to describe the communication strategies of these young women. This research is interdisciplinary by nature since it has used the theoretical framework of sociolinguistics and peace studies. The research methodology is qualitative and participant observation has been used as a data collection method. As a result, it was found that there were three communication strategies: (1) total lasting code change, (2) total momentary code change, and (3) partial code change or cooperative sesquilingualism. Although certain social norms were reproduced in linguistic use in favor of the monolingual group, a certain inclination towards the third strategy was observed in the activity. It was also determined that there is a close relation between cooperative sesquilingualism and peace culture, on the basis of two main factors: firstly, this is the only communication strategy in which both speakers must play an active role in the conversation, and secondly, it does not oblige bilingual speakers to abandon their preferred language to the detriment of another.

KEYWORDS: cooperative sesquilingualism, peace culture, communication strategies, pacifism, participant observation.

1. INTRODUCCIÓ

Actualment, el multilingüisme és molt estudiat en l'àmbit de la sociolingüística. Tanmateix, encara hi ha fenòmens relacionats amb aquesta situació lingüística que en gran mesura queden fora de la investigació recent. Per això, en aquest estudi proposem revisar un d'aquests fenòmens, el sesquilingüisme comparatiu, a fi d'aportar-ne algunes consideracions.

1.1. Objecte d'estudi

L'objecte d'estudi d'aquesta investigació són les relacions lingüístiques establertes entre parlants de valencià, català i castellà durant una activitat formativa sobre pacifisme que va organitzar el Centre Delàs d'Estudis per la Pau a finals del 2023. Aquesta activitat va tenir com a títol *3a Escola de Joves Pacifistes. Què hem de fer i saber per aturar les guerres i qui se'n beneficia?*

Aprofitant aquesta ocasió en què totes les participants tenien almenys un cert coneixement sobre la cultura de pau i es consideraven a si mateixes «pacifistes», es va decidir realitzar un estudi sobre les relacions i els usos lingüístics que duïen a terme per conèixer-ne les principals estratègies de comunicació. Específicament, es va fer una observació participant tenint en compte dues variables: la *cultura de pau* i els *usos lingüístics*. D'aquesta manera, la nostra atenció va centrar-se sobretot en les diferents estratègies de comunicació que es van donar entre les participants. En relació amb això, a la nostra recerca va tenir un interès especial el sorgiment d'un sesquilingüisme cooperatiu, que, a parer nostre, és una de les formes de comunicació més pacífiques i que té més analogia amb la cultura de pau.

1.2. Context del problema i justificació

Actualment, la diversitat lingüística a l'Estat espanyol està representada per una varietat de llengües i de dialectes més gran del que es pot pensar. A més, una part significativa d'aquesta diversitat comparteix trets lingüístics molt propers, de manera que la comunicació entre aquestes varietats és certament accessible. Per contra, malgrat que existeix la possibilitat de fomentar aquest plurilingüisme, la ideologia dominant a la nostra societat és el monolingüisme (Moreno Cabrera, 2006: 61), la qual cosa comporta l'establiment i l'escalada de certs conflictes lingüístics que, segons el context, poden assolir una intensitat sovint preocupant.

A aquest efecte, el sesquilingüisme cooperatiu ens incita a conèixer d'una forma passiva altres llengües i varietats per assegurar així la lliure elecció d'una llengua o d'una varietat en les nostres comunicacions. És a dir, ens incita a pensar en les nostres relacions lingüístiques d'una manera cooperativa i d'acord amb la cultura de pau. Davant d'aquest context, el sesquilingüisme cooperatiu es presenta com una gran estratègia de gestió del conflicte pel fet de garantir la igualtat d'ús lingüístic entre totes les llengües i no la dominació de les unes sobre les altres.

Aquesta recerca té dos interessos principals: un de científic i un altre de social. Pel que fa a l'interès científic, se'n remarquen dos aspectes. D'una banda, la generació d'una tendència o inclinació cap a la sociolingüística etnogràfica, en les darreres dècades, dins l'àmbit de la sociolingüística espanyola. En aquest context, l'etnografia i, concretament, l'observació participant, demostren una gran importància per a la descripció i l'anàlisi de les relacions sociolingüístiques entre parlants. D'altra banda, el sesquilingüisme cooperatiu (plantejat en aquesta recerca com una nova mirada) és un concepte molt ben rebut entre els lingüistes espanyols, que, tanmateix, no ha tingut fins avui cap teorització ni cap tractament sòlid.

Quant a l'interès social, consisteix a descriure uns processos lingüístics entre joves pacifistes. L'objectiu és conèixer les eines o les estratègies de comunicació entre parlants de varietats diferents amb una atenció especial al sesquilingüisme cooperatiu. En un context lingüísticament conflictiu, el sesquilingüisme cooperatiu, o qualsevol mena de cooperació lingüística entre parlants, demostra tenir un gran atractiu per a la generació d'acords.

1.3. Objectius de la recerca

Per a aquesta recerca, s'han plantejat els objectius principals següents:

1. Descriure les pràctiques socials d'un grup de joves lingüísticament heterogenis, identificats amb uns valors afins a la cultura de pau, i delimitar així les estratègies de comunicació més destacades.
2. Observar on es fa servir el sesquilingüisme cooperatiu com a estratègia de comunicació i comprovar com es relaciona amb la cultura de pau.

A més, proposem uns objectius específics:

1. Generar coneixement sobre les relacions lingüístiques des d'una perspectiva de pau.

2. Realitzar un estudi centrat en la pau abans que en la violència.

A continuació, es presenta el marc teòric dels dos conceptes base d'aquesta investigació —*cultura de pau* i *sesquilingüisme cooperatiu*—, de manera que es puguin percebre les relacions entre tots dos. A la metodologia es mostren tant l'observació participant, com a mètode de recollida de dades, com els detalls més importants que cal tenir en compte sobre el desenvolupament del treball de camp. Seguidament, a l'anàlisi de dades es recull la informació més rellevant sobre els escenaris on es va desenvolupar la investigació, a més de l'estudi de les relacions lingüístiques entre parlants segons si els ambients eren formals o informals. Finalment, a les discussions es presenten els punts clau més significatius; d'una banda, es discuteixen els usos lingüístics produïts durant les jornades, i de l'altra, es tracten les diferents estratègies de comunicació desenvolupades per les participants.

2. MARC TEÒRIC

La present investigació, de caràcter interdisciplinari, es construeix a partir dels estudis per la pau i de la sociolingüística. Dels primers, es fa servir el concepte *cultura de pau* de manera que es puguin comprendre els objectius principals de la disciplina. Dels segons, l'interès se centra en el sesquilingüisme cooperatiu, com a estratègia de comunicació, i en els avantatges que té a l'hora de tractar la conflictivitat lingüística.

2.1. *Cultura de pau*

La cultura de pau s'entén com un dels pilars fonamentals de qualsevol persona dedicada a la recerca per la pau, ja que es posiciona com una qüestió clau en la gestió i la transformació del conflicte. La cultura de pau és definida per Boulding com:

[...] una cultura que promou un caràcter pacífic. Aquesta cultura inclouria modes de vida, patrons de creences, valors i comportaments que fomentin la construcció de la pau [...] que promoguin el benestar, la igualtat, l'administració i el repartiment equitatiu, [...] sense necessitat de recórrer a la violència. (Boulding, 1992: 107)

Així doncs, la cultura de pau s'entén com un conjunt de perspectives, però també de pràctiques, destinades a obtenir una cultura pacífica sense necessitat d'utilitzar la violència. És important assenyalar que l'autora pensa en la cultura de pau com a «concepte-acció». Això significa que la cultura de pau promouria la formulació i la reformulació contínues de qualsevol coneixement, situació i comportament de

l'ésser humà. La cultura de pau condiciona així l'ésser humà a un moviment constant (Boulding, 1992: 107).

Boulding parla de la cultura de pau en contraposició amb les «nocions estereotipades de la pau com una etapa final avorrida i immutable» (Boulding, 2000: 1) que, per a ella, són el cessament d'una activitat constant de creació i dinamisme. D'aquesta manera, es rebutja tota mena d'inactivitat o de quietud, atès que aquests elements són els principals obstacles d'actitud per a l'acceptació de la pau (Boulding, 2000: 1).

D'altra banda, Fisas mostra una altra cara de la cultura de pau, ja que la defineix com la superació d'una cultura de la violència. Aquesta cultura de la violència és caracteritzada per diversos elements fonamentals, com el poder, el domini, la competitivitat, el patriarcat o l'etnocentrisme, entre d'altres (Fisas, 1998: 350). Segons Fisas, la cultura de pau s'entén com una superació mitjançant «l'enfortiment de la societat, d'un teixit social responsable» (Fisas, 1998: 349). Així doncs, el caràcter actiu i social torna a ser present en el concepte de cultura de pau.

Boulding i Fisas ens mostren dos aspectes essencials que ens ajuden a assolir una cultura de pau. El primer és el reconeixement indispensable de la cultura de pau com un procés totalment actiu i en transformació i adaptació contínues. El segon és la superació de qualsevol mena de violència en el conflicte. En definitiva, la cultura de pau conté un propòsit transformador i en revela la significació com un element clau de la superació de les societats violentes i competitives.

2.2. *Sesquilingüisme cooperatiu*

Segons Moreno Cabrera, el *sesquilingüisme* (terme introduït per aquest autor a l'àmbit de la lingüística espanyola) és un:

[...] plurilingüismo pasivo o receptivo, en el que una persona es capaz de entender varias lenguas sin necesidad de hablarlas o gesticularlas. El plurilingüismo pasivo generalizado es un importante caldo de cultivo del plurilingüismo en general, pues permite la utilización en una misma situación de dos o más lenguas. (Moreno Cabrera, 2006: 56)

En realitat, el terme *sesquilingüisme* prové de Hockett (1958: 327), qui, partint de l'existència dels idiolectes, entén tota pràctica lingüística com una intercomprensió mútua entre parlants de varietats diferents, cosa que ell anomena *semibilingüisme*. Fins i tot, Hockett va més enllà i imagina parlants de varietats diferents que, amb un control receptiu de l'altra llengua, poden ser capaços d'entendre's (López Rivera, 2013: 12). És a dir, no cal tenir una llengua o una varietat en comú per comunicar-se amb altres persones. Sovint, i com s'esdevé en gran mesura a l'Estat espanyol, amb la llengua de preferència n'hi ha prou (Vez, 2009: 472).

El *sesquilingüisme* es pot entendre aquí com un *monolingüisme* que està acompanyat al mateix temps per un *bilingüisme* receptiu, el qual resulta bastant comú a la

península Ibèrica, on la intercomprensió mútua és significativament alta si pensem en el diasistema romànic (Mrva, 2018). De fet, històricament, el bilingüisme receptiu no ha estat una cosa inusual, sinó que era una situació natural fins a la creació dels estats nació moderns fa uns dos-cents anys.

Malgrat això, cal detallar que, en introduir el sesquilingüisme en la lingüística hispànica, Moreno Cabrera afegeix a la tesi de Hockett un segon terme, el *sesquilingüisme cooperatiu*. Segons l'autor, aquest sesquilingüisme:

[...] se logra cuando el que habla o gesticula su lengua tiene en cuenta sus conocimientos de la lengua que habla o gesticula el que le escucha o ve para adecuarla en una dirección que facilite el entendimiento o al menos que no lo dificulte. El hablante sesquilingüe conoce la lengua de su interlocutor lo suficiente para entenderla y, por lo tanto, lo suficiente como para adecuar su forma de hablar lo más posible a la comprensión por parte del oyente. (Moreno Cabrera, 2006: 63)

Moreno Cabrera ofereix aquí una visió del sesquilingüisme més activa per part dels parlants. D'aquesta manera, entendríem el sesquilingüisme com aquella situació natural en què parlants de varietats o de llengües diferents són capaços de tenir una comprensió mútua, sense que hagin de desprendre's de la llengua o de la varietat d'ús habitual. Tot això, gràcies a la intel·ligibilitat que moltes de les varietats avui existents tenen. Per contra, el sesquilingüisme cooperatiu exigiria un rol més dinàmic per part dels parlants i, en conseqüència —segons la proximitat entre varietats—, caldria un cert esforç lingüístic.

En relació amb això i amb el que s'ha descrit anteriorment, el sesquilingüisme cooperatiu que Moreno Cabrera proposa es desenvolupa en la línia de la cultura de pau. En aquest sentit, ens ajuda a entendre les relacions lingüístiques com un procés actiu i, a més, transformador, pel fet que estableix uns canons nous en la comunicació interpersonal. Ressaltem el caràcter transformador del sesquilingüisme cooperatiu, ja que aquesta estratègia de comunicació aconsegueix transformar una situació que sovint resulta conflictiva en una situació pacífica. Sens dubte, la relació entre parlants de llengües diferents es consolidaria com una de les formes més pacífiques de comunicació en aquells casos en què cap persona no ha de renunciar a la seva llengua.

3. MÈTODES

3.1. *Paradigma i enfocament de la investigació*

El paradigma d'aquesta investigació és de naturalesa qualitativa, ja que té com a objectiu principal analitzar les pràctiques sociolingüístiques d'una població concreta. D'aquesta forma, es vol interpretar la realitat construïda des de les experiències pròpies (Pérez Gómez i Moreno Nery, 2019: 86).

A més, cal destacar que la perspectiva d'aquesta investigació parteix dels *estudis per la pau*, una disciplina que ens porta a centrar el nostre estudi en una *cultura de pau*. És a dir, abordarem la nostra investigació des de la pau abans que des de la violència. Com expliquen Sánchez Fernández *et al.* (2018: 235):

[...] las manifestaciones de la Cultura de Paz constituyen un principio fundamental para prevenir cualquier tipo de violencia, visibilizando la presencia en nuestras vidas de múltiples situaciones pacíficas que nos permiten gestionar los conflictos de modo no violento.

A partir de la recerca de les relacions pacífiques entre parlants, s'explora que, davant del conflicte, també hi ha diferents manifestacions d'una cultura de pau que sovint queden amagades en el món de la investigació.

3.2. *Mètode de recollida de dades*

Com a mètode de recollida de dades principal, aquesta recerca utilitza l'observació participant, que és definida com:

[...] una técnica de producción de datos consistente en que el etnógrafo observe las prácticas o «el hacer» que los agentes sociales despliegan en los «escenarios naturales» en que acontecen, en las situaciones ordinarias en que no son objeto de atención o de reflexión por parte de estos mismos agentes a la vez que participa en el desarrollo de esas prácticas de diferentes maneras y en distintos grados. (Jociles Rubio, 2018: 126)

En la present recerca, l'observació participant és utilitzada de manera que permeti comprendre les diferents perspectives sociolingüístiques dels actors socials i saber com condicionen i són condicionades per la resta de pràctiques socioculturals (Piñeiro Aguiar, 2015: 83). En aquest sentit, utilitzem l'observació participant com una manera de descriure les pràctiques socials, enteses com «un conjunto de acciones producidas por agentes sociales concretos en situaciones significativas para ellos» (Jociles Rubio, 2018: 122).

L'observació participant va ser elegida per diversos motius, entre els quals, i com defensa Jociles Rubio (2018: 126), perquè és el mètode òptim per descriure unes pràctiques socials —és a dir, «el fer»—, en contraposició, per exemple, amb el desenvolupament d'entrevistes —mètode més utilitzat per conèixer «el dir sobre el fer». A més, presenta altres avantatges, com una descripció molt rica en detalls o l'oportunitat per a la investigadora de ser present en situacions improvisades. En certa manera, de «mejorar la calidad de recolección e interpretación de los datos [...], así como generar nuevas preguntas de investigación» (Piñeiro Aguiar, 2015: 82).

3.2.1. Rol de la investigadora i relació amb les participants

Segons la classificació de Piñeiro Aguiar (2015: 85), el rol de la investigadora durant aquesta recerca va ser el de totalment participant. És a dir, l'observadora d'aquestes cas va participar en la vida i en l'organització del grup activament. Per això, les intervencions realitzades per part nostra també van ser objecte d'estudi.

A causa de les característiques de la investigació, la recollida de dades va ser en certa mesura senzilla; principalment, perquè l'activitat es va desenvolupar en dos caps de setmana diferents. D'una banda, el primer cap de setmana va servir com a posada en contacte amb les participants del grup i com a establiment de llaços personals. I, de l'altra, el segon cap de setmana va servir de recollida d'informació, a partir de l'anotació manual de les dades en una llibreta, aprofitant que la situació era una experiència formativa i, per tant, no resultava estrany fer-ho així.

Pel que fa a la relació amb les participants, la figura de la investigadora va estar molt ben acceptada. En primer lloc, perquè, com que era una participant més, podia intervenir en tota mena d'activitats, tant en els contextos de formació com en els de lleure. I, en segon lloc, perquè, atès que es tractava d'un grup en què els membres estaven connectats per una cultura de pau, l'acceptació era un pilar fonamental. Fins i tot, malgrat ser un grup força cohesionat socialment, entre les participants existien alguns casos de diferència de nacionalitat, de religió o d'ideologia política que no va representar cap problema per a la inclusió de ningú.

3.2.2. Perfil de les participants

Les participants d'aquesta recerca es descriuen segons els diferents perfils lingüísticoterritorials trobats durant l'experiència. A saber:

1. *Bilingües en valencià i en castellà.* Les participants procedents de València eren el grup majoritari durant l'activitat formativa per qüestions de proximitat. Gairebé totes aquestes persones procedien de Castelló i eren bilingües en castellà i en valencià. Malgrat que una gran part d'elles utilitzava sobretot el castellà, el valencià també era una de les llengües vehiculars en els principals nuclis d'amistat i de família. Existien a més casos de persones que tenien només el castellà com a llengua principal, si bé eren també parlants de valencià. Això passava perquè no foren criades en castellà o perquè residien fora de València. En aquest grup, hi ha també alguns casos de persones neoparlants, que aprengueren el valencià en una edat ja avançada.

2. *Bilingües en català i en castellà.* El nombre de persones procedents de Catalunya era lleugerament inferior al de les que procedien de València. Tot i això, feien un ús elevat del català i solien tenir una consciència lingüística més forta que les persones procedents de València.

3. *Monolingües en castellà.* Les persones monolingües representaven una minoria del grup; eren només quatre persones. Totes eren residents a Espanya, si bé dues no tenien nacionalitat espanyola. En general, aquestes persones residien o havien residit a

la Comunitat Valenciana, per la qual cosa, llevat d'una persona, tenien un coneixement alt de castellà i entenien el valencià. Es destaca que dues persones que residien a Castelló van assistir a la formació juntament amb un grup de participants conegudes. Per això, les converses entre aquests grups s'establien en molts casos en castellà.

D'una manera general, cal destacar que, si bé aquesta formació estava destinada a joves d'entre divuit i trenta-cinc anys, l'interval d'edats de les participants es trobava entre els divuit i els vint-i-sis anys. D'altra banda, la gran majoria de les participants eren dones (per això fem ús del femení genèric).

3.3. Consentiment i ètica en la recerca

Cal assenyalar que el consentiment de les participants per a aquesta recerca es va donar de manera posterior a la recollida de dades. Amb el desig de no interferir en la recollida, es va informar les participants que es tractava d'una recerca un cop acabada la investigació. Només es va informar el dinamitzador principal de l'activitat sobre la intenció de desenvolupar un treball de camp durant la segona sessió, incloent-hi les característiques (objectius, variables, etc.) de la recerca. En cap moment no es va enregistrar cap mena de conversa i totes les dades procedeixen dels apunts presos durant les sessions.

4. RESULTATS

Les dades recollides per a aquesta investigació van ser preses durant el primer dia de l'experiència, el 28 d'octubre del 2023. En aquest apartat, primerament es descriuen els espais on van tenir lloc les diferents sessions. Seguidament, es presenten les dades obtingudes en les sessions formatives, de caràcter més formal. La descripció es realitza mitjançant una separació lingüística pel fet que una de les sessions principals va tenir el valencià com a llengua vehicular i l'altra, el castellà. Aquesta dicotomia té com a objectiu detallar les diferències que els usos de les parlants van mostrar segons la llengua vehicular de l'activitat. Finalment, es desenvolupen els usos lingüístics que les parlants van mostrar al llarg del temps lliure disponible de la jornada, amb vista a poder comparar els espais formals amb els informals.

4.1. Escenaris

Com s'ha descrit amb anterioritat, aquesta recerca es va dur a terme en el transcurs de la *3a Escola de Joves Pacifistes* organitzada pel Centre Delàs. L'activitat formativa va tenir lloc durant dos caps de setmana. El primer va ser entre el 30 de setembre i l'1 d'octubre del 2023, en un alberg de Benicàssim, i el segon entre el 28 i el 29 d'octubre del 2023, en un alberg d'Almedíxer, tots dos centres a Castelló. La nostra investi-

gació es va desenvolupar el segon cap de setmana, a Almedíxer, una localitat amb una població d'unes dues-centes a tres-centes persones. L'alberg va ser molt acollidor, destinat a aquesta mena d'esdeveniments, i va funcionar de manera autogestionada en molts aspectes de l'estada. Això va contribuir sense cap dubte a augmentar els llaços entre les participants i a oferir uns escenaris còmodes.

Destaquem que la localitat d'Almedíxer era principalment castellanoparlant, per la qual cosa al paisatge lingüístic del poble i de l'alberg era complex escoltar una altra llengua que no fos el castellà i tota comunicació amb persones alienes a l'activitat era sempre en aquesta llengua. En relació amb això, des de l'organització de l'activitat propiciada pel Centre Delàs es va procurar oferir un espai lingüístic més proper a les parlants de valencià. Per part seva, la comunicació escrita prèvia a l'activitat es va desenvolupar en ambdues varietats. Als correus, els missatges sempre es trobaven en les dues llengües, encara que el valencià s'utilitzava en primer lloc. Als missatges de caràcter més informal, a través del grup de WhatsApp de la formació, la llengua emprada generalment era el valencià.

4.2. *Sessions formatives*

4.2.1. Sessió en valencià

La primera sessió va anar a càrrec d'un dels dinamitzadors que parlava valencià. Aquesta varietat és la que va utilitzar per impartir la sessió i per això va ser la més usada. La primera sessió va tenir una durada aproximada de quaranta minuts i en total va haver-hi disset intervencions de les participants: cinc en castellà i dotze en català i en valencià.

Respecte als usos lingüístics, hi va haver algunes preguntes sobre paraules desconegudes per les persones monolingües. Tot i que aquestes preguntes es van fer en castellà, es van respondre en valencià. L'única excepció va ser un dubte lingüístic d'una participant angloparlant. En aquest cas, la resposta fou en primera instància en castellà i, a més, fou una resposta directa del significat de la paraula; no obstant això, la resposta seguidament es va desenvolupar en valencià.

La sessió va anar seguida per una dinàmica de grup que tenia com a objectiu la posada en pràctica del taller. Només explicar la dinàmica, van tenir lloc dues preguntes en castellà. Totes dues van ser respostes en castellà, però el canvi al valencià va ser ràpid. La dinàmica consistia en grups de tres persones per treballar en equip en determinats moments. En aquests grups de tres persones solia destacar-hi el català o el valencià i, malgrat que hi hagués una persona castellanoparlant, en general existia sesquilingüisme.

En particular, al grup format per la investigadora van ser-hi presents dues participants residents a Barcelona, amb les quals es va dur a terme una comunicació basada en el sesquilingüisme cooperatiu. Fins i tot en les preguntes fetes en castellà, preguntant pel significat d'alguna paraula, les respostes van tornar a ser en català. Les dues participants semblaven tenir una consciència lingüística molt forta i una actitud lin-

güística molt favorable cap a la llengua catalana que feia que utilitzessin sempre aquesta varietat. En relació amb això, eren conscients que estaven parlant amb una persona que només parlava castellà. Per això, el contacte visual va ser més consistent, la velocitat del diàleg es va reduir i el llenguatge utilitzat va començar a ser més simple i a incloure paraules del català més properes al castellà. L'objectiu era que el missatge, tot i ser en català (i no renunciar, per tant, a l'ús de la seva varietat principal), pogués ser descodificat per una persona amb qui no compartien el mateix codi lingüístic. Aquesta actitud lingüística va ser cooperativa i també va comportar un esforç tant per part de les persones emissores com de la receptora del missatge.

Com a aspectes addicionals, cal remarcar que, generalment, les aportacions realitzades durant aquesta sessió eren en castellà sempre que la persona que les feia fos monolingüe. Segons les dades obtingudes, pensem que el fet que el dinamitzador duqués a terme la presentació en valencià va fer que aquesta variant fos la més utilitzada. És important destacar el cas d'aquelles persones bilingües que, en general, malgrat que vivien i havien crescut en espais castellanoparlants, feien l'esforç de parlar en valencià.

4.2.2. Sessió en castellà

La sessió vespertina de l'activitat va ser duta a terme per un dinamitzador que, tot i ser bilingüe, tenia el castellà com a primera llengua, i per això la sessió es va desenvolupar en aquesta varietat. El primer que observem és com, i en relació amb la sessió anterior, la llengua de l'organització és la que s'imposa en termes de comunicació. Només en petits grups es van utilitzar altres varietats.

En total, durant aquesta sessió les participants van efectuar un total de trenta-tres intervencions, de les quals tretze van ser en català i en valencià i vint, en espanyol. El nombre d'intervencions realitzades en català i en valencià possiblement es va deure en gran part a un incís que va tenir lloc durant la sessió en què unes participants van fer una petita presentació de la seua associació. La presentació va anar a càrrec d'una participant catalana i dues de valencianes, per la qual cosa es va desenvolupar en aquestes varietats. Segurament, aquest incís, que va ser d'uns vint minuts, va provocar que les intervencions passessin a desenvolupar-se en català/valencià, i no en castellà, durant aquest temps.

Finalment, la sessió va continuar amb un debat entre les participants. Cal destacar que la llengua principal del debat va ser la del dinamitzador, el castellà.

4.3. Espais informals

4.3.1. Matí

El matí va començar dissabte a les nou i quan encara faltaven persones per arribar a la sessió. Hi havia un grup reduït de parlants en què l'única persona monolingüe era

la investigadora. La conversa era fluida i principalment es desenvolupava en valencià. Als primers minuts, quan s'intervenía en castellà, hi havia canvis en l'idioma de la conversa cap a aquesta varietat. Però, a mesura que les participants observaven que hi havia una comprensió per part nostra del valencià, la conversa va anar reduint gradualment aquests canvis fins a ser completament en català i/o en valencià. La conversa va anar canviant entre el català i la varietat valenciana pel fet que hi havia diversos perfils de parlants.

Abans del començament de la primera sessió i a mesura que arribaven la resta de participants, es va dur a terme una dinàmica per millorar la convivència per part d'una de les participants que parlava català. És per això que la dinàmica es va plantejar principalment en aquesta llengua. Val la pena destacar un moment en què una participant no va comprendre part de l'explicació en català i, en preguntar, es va respondre en aquesta mateixa llengua. Es va tornar a produir una situació en què la participant que va respondre en català va simplificar les seues paraules i va parar esment al seu llenguatge perquè es pogués entendre l'explicació. És a dir, hi va haver una altra situació de sesquilingüisme cooperatiu.

4.3.2. Tarda

La tarda s'entén com el temps de descans que hi va haver entre les dues sessions, quan va tenir lloc el dinar. El primer que ens va cridar l'atenció és que, contràriament al que esperàvem, no es van formar grups lingüístics segons la llengua o la varietat principal (català, valencià o castellà). Tot i això, les converses eren principalment en castellà, malgrat que les persones monolingües eren minoria. En aquest sentit, cal destacar que en la mesura que era possible, la varietat de comunicació va ser el català o el valencià (sempre que no hi hagués una persona monolingüe), però que, per motius d'inclusió, es canviava ràpidament al castellà.

5. DISCUSSIONS

5.1. Usos lingüístics

Un cop exposats els contextos en què van tenir lloc els diferents usos lingüístics i les motivacions que els provocaven, sorgeixen diversos aspectes que tractem a continuació. El més elemental va ser el caràcter bilingüe de l'activitat, en què van arribar a produir-se situacions de diglòssia¹ en més o menys grau, segons la llengua vehicular

1. Des d'aquesta investigació s'interpreta la diglòssia com «la coexistència conflictiva, dentro de un territorio, de dos o más lenguas, o variantes de lenguas, en condiciones asimétricas de uso y valoración» (Garcés, 2007: 232). En aquest sentit, hi ha una llengua que sol acaparar la major part (o la totalitat) de les funcions i dels usos públics, mentre que una altra queda relegada als espais privats.

del moment. En aquest sentit, en la formació es van reproduir les relacions lingüístiques que normalment tenen lloc en el panorama sociolingüístic espanyol.

D'una banda, observem que als espais formals la llengua del dinamitzador era la que influïa en els usos lingüístics de les participants, tant en el cas de la sessió realitzada en valencià com en el d'aquella efectuada en castellà. De l'altra, als espais informals la llengua de comunicació solia ser imposada per les persones monolingües; d'aquesta manera, si en una conversa hi entrava una persona castellanoparlant, la llengua solia canviar, encara que no era així en tots els casos.

No obstant això, cal destacar que, malgrat aquesta reproducció de les actituds lingüístiques normatives, l'activitat va ser concebuda com un espai «lingüísticament» pacífic. Aquest fet es deu a una qüestió essencial, que és l'ús gairebé exclusiu de la varietat valenciana per part de l'organització. Considerem pacífica aquesta situació per dos motius fonamentals. El primer és que es va utilitzar el valencià com a llengua vehicular, per bé que aquesta només fos la primera llengua d'un dels tres dinamitzadors que van conduir la jornada; és a dir, tot i ser la llengua minoritzada, es va promoure l'ús del valencià en tant que era la varietat tradicional de l'espai on l'activitat es duria a terme. El segon motiu pel qual considerem pacífica aquesta activitat és perquè l'experiència va significar un moment de «llibertat» lingüística per a les parlants. D'aquesta manera, es va facilitar un espai de foment i d'ànim per a aquelles parlants de valencià que, en general, no disposaven de gaires espais en la seva vida pública per utilitzar aquesta llengua. És per això que moltes de les participants valencianes hi van arribar a utilitzar el valencià molt més del que solien fer.

Aquestes dues raons ens fan pensar en l'escola pacifista organitzada pel Centre Delàs com una manifestació d'una cultura de pau lingüística. Atesa la conceptualització de Boulding (1992: 107) d'una cultura de pau, l'experiència va resultar lingüísticament activa i transformadora. D'una banda, va haver-hi un procés actiu en l'ocupació lingüística dels dinamitzadors (principalment, el valencià) per crear un espai més incloent lingüísticament per al grup de joves durant la formació. De l'altra, l'activitat va resultar pacífica perquè aquestes eleccions van transformar l'espai de socialització de les participants; d'aquesta forma, tot i que la reproducció dels usos lingüístics més acceptats socialment va ser present durant l'activitat, hi va haver un lloc per al canvi. Com hem afirmat anteriorment, moltes de les participants van decidir, i van aconseguir, transformar el seu ús lingüístic durant aquesta activitat en comptar amb aquesta possibilitat.

5.2. *Estratègies de comunicació*

Respecte a les comunicacions, i com calia esperar, hi va haver diverses maneres d'interactuar entre els grups lingüístics. Per començar, el sesquilingüisme va ser totalment present entre les parlants de català i de valencià. A causa de l'alt percentatge d'intercomprensió mútua entre les dues varietats, el sesquilingüisme entre aquests dos grups és totalment habitual, més enllà fins i tot del context que ens ocupa.

El sesquilingüisme cooperatiu també hi va existir, encara que en un percentatge menor a l'esperat. Després de l'observació participant, considerem que això s'explica per dos motius. El primer segurament es deu al desconeixement sobre aquest tipus de pràctiques. Cal assenyalar que el model de comunicació més generalitzat en l'educació formal encara és el presentat el 1916 per Saussure (1980), en què la comunicació entre parlants es realitza a través d'un mateix codi lingüístic.

El segon motiu és l'existència d'altres estratègies i pràctiques de comunicació més habituals que el sesquilingüisme cooperatiu, com es va observar durant les jornades. El canvi total de codi lingüístic va ser recurrent; principalment, en aquells moments en què les parlants monolingües van interrompre la comunicació amb l'objectiu de comprendre el missatge. En aquest sentit, es van advertir tres respostes diferents per part de les parlants bilingües, que podem qualificar d'estratègies comunicatives:

1. *El canvi total i durador del codi.* Les participants bilingües canvien directament la llengua en què parlen perquè les receptores (parlants monolingües) puguin entendre sense cap problema el missatge.

2. *El canvi total i momentani del codi.* En aquest cas (sens dubte, el canvi més habitual durant les jornades), les parlants bilingües canvien de codi exclusivament per respondre als dubtes que puguin sorgir per part de les participants monolingües i després reprenen l'ús de la primera llengua que estaven utilitzant.

3. *El canvi parcial del codi o l'ús del sesquilingüisme cooperatiu.* Les parlants bilingües continuen utilitzant el seu codi, però el modifiquen i el fan més accessible a les parlants monolingües.

Cadascuna d'aquestes tres estratègies va tenir uns determinats moments en què fou més utilitzada. La primera es produïa principalment entre participants monolingües i bilingües de valencià que tenien una relació prèvia. La segona estratègia solia tenir lloc quan una parlant bilingüe de valencià era l'emissora d'un missatge. En canvi, la tercera estratègia es produïa quan l'emissora del missatge era parlant bilingüe de català. Considerem que la causa de l'elecció d'aquestes estratègies es deu principalment als usos i a la consciència lingüística prèvia de les parlants. D'aquesta manera, les participants procedents de Catalunya no solament tenien una consciència lingüística més gran, sinó que, a més, els usos que feien del català eren més habituals en comparació amb la majoria de participants procedents de València.

No oblidem que el sesquilingüisme cooperatiu requereix un esforç per dur a terme la comunicació. I, en aquest cas, les parlants catalanes semblaven estar acostumades a aquest tipus d'estratègies. Tot i això, destaquem que els esforços de moltes parlants de valencià estaven dirigits a utilitzar aquesta llengua en tots els moments possibles, aprofitant l'ocasió, atès que moltes no tenien la conjuntura per fer-ho amb normalitat.

Per descomptat, també cal tenir en compte el rol de les parlants monolingües. En les tres estratègies esmentades, són únicament les parlants bilingües les que realitzen aquests «esforços» lingüístics a favor de la comunicació. En canvi, aquests esforços només són realitzats per les parlants monolingües en la tercera estratègia, aquella que representava el sesquilingüisme cooperatiu. És a dir, és només amb el sesquilingüisme cooperatiu que totes les parlants tenen un rol actiu. D'una banda, les parlants

bilingües han de canviar o simplificar, tant com sigui possible, el seu llenguatge per fer-se entendre. I, en el cas de les parlants monolingües, han d'atendre les paraules de la seva interlocutora amb més atenció i intentar, en alguns casos, comprendre el significat total d'un missatge encara que hi hagi diversos detalls lexicogramaticals que es puguin escapar de la comprensió.

Aquest és un dels motius principals pels quals el sesquilingüisme cooperatiu és afí a una cultura de pau. Com a estratègia de comunicació, és altament igualitària ja que exigeix a totes dues parlants un paper actiu. Aquest rol, a més, és empàtic. Malgrat que no és habitual en la nostra comunicació diària, el sesquilingüisme cooperatiu requereix tenir en compte la situació sociolingüística de l'altra persona, perquè només així una persona serà capaç d'adaptar el seu missatge a les necessitats de l'altra.

Finalment, cal dir que el sesquilingüisme cooperatiu resulta una experiència transformadora, ja que atén un context específic i el modela per crear una comunicació més pacífica. Això es deu al fet que amb el sesquilingüisme cooperatiu: 1) tant les parlants de llengües hegemòniques com les de llengües no hegemòniques han de tenir una representació activa en la comunicació i 2) cap parlant no ha de renunciar a la seva llengua principal en detriment d'una altra llengua. El sesquilingüisme cooperatiu es mostra així d'acord amb una cultura de pau perquè planteja les relacions lingüístiques en termes cooperatius abans que competitius i, al mateix temps, supera una cultura de la violència.

6. CONCLUSIÓ

En aquesta investigació s'ha realitzat una anàlisi sobre les pràctiques lingüístiques d'un grup de joves pacifistes amb un perfil sociolingüístic diferent. Amb l'objectiu de descriure aquestes pràctiques, i a través de l'observació participant, el treball de camp es va desenvolupar durant una experiència formativa, tant en espais formals com informals. Així mateix, es va prestar un interès especial al sesquilingüisme cooperatiu des de la perspectiva d'una cultura de pau.

Com a resultats, es mostra que, tot i estar en un ambient pacifista, les relacions lingüístiques de poder es continuen reproduint també entre les participants, encara que menys en comparació amb les seves relacions lingüístiques quotidianes. Concretament, s'observa que, davant de les situacions de comunicació entre dos parlants de varietats lingüístiques diferents, s'adopten tres estratègies de comunicació: 1) el canvi total i durador del codi, 2) el canvi total i momentani del codi o 3) el canvi parcial del codi (cosa que inclouria, a més, modificar el ritme, vocalitzar i gestualitzar, per exemple). Aquestes estratègies tenien lloc en graus diferents i, principalment, en relació amb la consciència lingüística de la participant bilingüe, o amb el grau de familiaritat de les dues participants.

Es conclou també que, d'aquestes estratègies, la tercera (o sesquilingüisme cooperatiu) era la més afí a una cultura de pau. Això s'explica per dos motius. El primer és que totes dues parlants tenen un rol actiu en la comunicació, i totes dues han de cooperar. El segon motiu és que els parlants bilingües no han de renunciar a la seva llengua

de preferència en detriment d'una altra, per la qual cosa existeix la igualtat lingüística. A més, com que és una comunicació cooperativa i no competitiva, el sesquilingüisme cooperatiu ajuda a adoptar una actitud favorable envers la resta de parlants. És clar que el sesquilingüisme cooperatiu pot ser més simple o complex segons el context en què ens trobem. Però, com hem demostrat en la situació que ens ocupa, ens ofereix diverses oportunitats d'acció. Tot plegat contribueix a la transformació d'una situació que, en general, resulta conflictiva, a una situació pacífica.

Per acabar, hem d'aclarir que aquesta recerca busca iniciar un diàleg entre la sociolingüística i els estudis per la pau. En aquest sentit, encara queda molt camí per fer. Simplement, i com indicava un dels nostres objectius, hem pretès fer una investigació que ressalti les manifestacions de pau lingüística, sovint, desapercebudes. És per això que, abans de centrar-nos en per què es reproduïen certs usos socials, ens hem focalitzat en quan no es reproduïen aquests usos socials. Malgrat que encara queden moltes preguntes per resoldre i moltes qüestions per tractar, esperem haver sembrat algun interès per la perspectiva que el pacifisme i la cultura de pau pot aportar a la recerca sobre les relacions interpersonals i el conflicte lingüístic.

7. AGRAÏMENTS

Volem agrair al Centre Delàs d'Estudis per la Pau l'oferiment d'uns espais de formació sobre la cultura de pau lingüísticament plurals, i a totes les participants, la seva intervenció en aquesta recerca. També, d'una manera especial, el nostre agraïment a Marcos Novoa Alemañ per la seva ajuda en la traducció d'aquest article i a l'equip d'editors de la revista TREBALLS DE SOCIOLINGÜÍSTICA CATALANA.

BIBLIOGRAFIA DE REFERÈNCIA

- BOULDING, Elise (1992). «The concept of peace culture». A: EIDE, A. [et al.]. *Peace and conflict after the Cold War*, p. 107-133. UNESCO Studies on Peace and Conflict.
- (2000). *Cultures of peace: The hidden side of history*. Nova York: Syracuse University Press.
- FISAS, Vicenç (1998). *Cultura de paz y gestión de conflictos*. Barcelona: Icaria.
- GARCÉS, Fernando (2007). «Las políticas del conocimiento y la colonialidad lingüística y epistémica». A: CASTRO-GÓMEZ, S.; GROSFUGUEL, R. (ed.). *El giro decolonial: Reflexiones para una diversidad epistémica más allá del capitalismo global*, p. 217-243. Bogotá: Siglo del Hombre Editores.
- HOCKETT, C. F. (1958). *A course in modern linguistics*. [S. l.]: Oxford & IBH Publishing Co.
- JOCILES RUBIO, María Isabel (2018). «La observación participante en el estudio etnográfico de las prácticas sociales». *Revista Colombiana de Antropología* [en línia], vol. 54, núm. 1, p. 121-150. <<https://doi.org/10.22380/2539472x.386>>.
- LÓPEZ RIVERA, Juan (2013). «Aplicación del marco de los sistemas complejos adaptativos a un modelo de variación lingüística». *Moenia* [en línia], vol. 19, p. 5-24. <<https://doi.org/10.15304/m.v19i0.1931>>.

- MORENO CABRERA, Juan Carlos (2006). *De Babel a Pentecostés: Manifiesto plurilingüista*. Barcelona: Horsori.
- MRVA, Jan (2018). «Passive bilingualism within the Iberian Peninsula». *Revista Colombiana de Educación*, núm. 75, p. 215-242.
- PÉREZ GÓMEZ, Dulce; MORENO NERY, Rosa (2019). «La investigación cualitativa: un camino para interpretar los fenómenos sociales». A: MENDOZA GONZÁLEZ, J.; ESPARRAGOZA BERMEJO, N. (coord.). *Educación: Aportaciones metodológicas*. Mèxic: Universidad de Oriente, p. 85-101.
- PIÑEIRO AGUIAR, Eleder (2015). «Observación participante: una introducción». *Revista San Gregorio* [en línia], núm. especial 1, p. 80-89. <<https://doi.org/10.36097/rsan.v0i0.116>>.
- SÁNCHEZ FERNÁNDEZ, Sebastián [et al.] (2018). «La cultura de paz y los conflictos: implicaciones socioeducativas». *Collectivus: Revistas de Ciencias Sociales* [en línia], vol. 6, núm. 1, p. 235-250. <<https://doi.org/10.15648/Coll.1.2019.13>>.
- SAUSSURE, Ferdinand de (1980). *Curso de lingüística general*. Madrid: Akal Universitaria. [1a ed., 1916]
- VEZ, José Manuel (2009). «Educación lingüística y cultural para una ciudadanía diversa y diferente». *Cultura y Educación: Culture and Education* [en línia], vol. 21, núm. 4, p. 469-483. <<https://doi.org/10.1174/113564009790002418>>.